

ФІНАНСИ ТА ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА

Райнова Л.Б.

*старший науковий співробітник,
Академія фінансового управління*

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ ТІНЬОВИХ ЗАРПЛАТ В КРАЇНАХ ЄС ТА УКРАЇНІ: МАСШТАБИ ТА ВІДМІННОСТІ

Актуальність проблеми тінізації зайнятості та заробітної плати в Україні на сьогодні зумовлена її масштабами, а також вкрай негативними та руйнівними наслідками як для держави в цілому, на макрорівні, так і для найманих працівників – на мікрорівні. Проблема притаманна будь-якої країни, відмінними залишаються підходи до її вирішення.

Згідно останніх даних, отриманих в рамках спеціального соціологічного дослідження, здійсненого в рамках європейського проекту регулярних соціологічних досліджень Eurobarometer, в 2013 р. частка зарплат «в конвертах» в країнах ЄС коливалась від 1% (Фінляндія, Швеція, Німеччина, Франція) до 11% (Латвія). В середньому по Євросоюзу показник склав 3%, що на 2 в.п. менше, ніж в 2007 р., коли проводилось попереднє дослідження. Відповідно, трохи більшим був відсоток осіб, які відповіли, що не отримували жодних винагород незадекларованою готівкою від роботодавця (93% замість попередніх 89%). Фактично несуттєвими були і зміни в частці осіб, які відмовились або не змогли дати відповідь (2% замість 3%, як раніше).

Характерним для всіх країн регіону Центральної та Східної Європи є те, що частка найманих працівників, які одержують зарплату в конверті, є вищою від середнього показника по ЄС, втім, в порівнянні з останнім, частка таких робітників в країнах Північної Європи (скандинавські країни), навпаки, є найнижчою. Крім того, вищі від середнього по ЄС показники по країнах континентальної Європи спостерігаються тільки в Бельгії (4%), в той час як в країнах Південній Європі – лише в Греції (7%) та Іспанії (5%). Таким чином найбільш непрозора для влади система оплати праці вже впродовж тривалого часу фіксується, як правило, серед країн колишнього соціалістичного табору (Латвія (11%), Хорватія (8%), Румунія, Словаччина, Болгарія, Литва, Угорщина, Польща, Естонія (6-7%)) та серед так званих країн європейської периферії (Греція (7%), Іспанія (5%) тощо) [1]. Саме зазначені країни і показали найбільшу різницю в результатах проведених в 2013 та 2007 рр.

опитувань щодо частки найманих працівників, які одержують повністю або частково зарплату «в конверті».

Такими виявились результати дослідження, яке проводилось в 2014 р. на базі даних опитувань найманих працівників (за виключенням самозайнятих осіб) країн ЄС з питань отримання готівкою протягом останнього року зарплати або інших виплат за працю (цілком або частково) без її декларування для цілей сплати податків та соціальних внесків.

Спостерігаються відмінності між чотирма групами країн і відносно причин, з яких наймані працівники погоджуються на виконання незадекларованої праці. Респонденти країн як Північної, так і «континентальної» Європи найчастіше в якості таких причин вказують на наявність вигоди для обох сторін (65% та 62% відповідно), а також надмірно високий рівень встановлених податків та внесків на соціальне страхування, відповідно, 10% та 14%.

Для країн Південної Європи нездатність знайти постійну роботу виявляється найбільш розповсюдженою аргументацією для надання згоди на виконання незадекларованої праці (41% відповідей респондентів), а пов'язану з цим відсутність інших джерел доходів вказують в якості другої причини (26% відповідей респондентів). Респонденти Південної Європи також найчастіше, навіть у порівнянні з будь-яким з чотирьох зазначених регіонів Європи, зазначають, що незадекларована праця є звичайною практикою для регіону або галузі, в якій працює респондент, тому будь-які реальні альтернативи в цьому сенсі відсутні (21%).

Втім, саме респонденти країн Східної та Центральної Європи, після респондентів з країн Південної Європи, найчастіше вказують на вкрай високий рівень встановлених податків та внесків на соціальне страхування, відповідно, 17% та 20%, фактично вони є лідерами за кількістю згадувань зазначеного показника в якості причини надання згоди на здійснення незадекларованої праці.

Слід також відмітити, що найбільша частка зарплат в конверті в розрізі різноманітних соціально-демографічних груп населення, як і раніше, припадає на молодь (працівники у віці від 15 до 24 років включно) – 5% порівняно з найманими працівниками інших вікових груп; 2% складають працівники у віці 40-54 років, 1% – працівники у віці понад 55 років. Крім того, найчастіше отримувачі заробітних плат «в конвертах» відповідають, що менше 25% їх валового річного доходу за основним місцем роботи було сплачено незадекларованою готівкою на руки (в 2013 р. – 28% респондентів, 2007 р. – 27%). Приблизно 25-49% валового річного доходу зазначеним способом отримували в 2013 р. – 10%, в 2007 р. – 7% респондентів; 50-74% доходу – по 8% респондентів в

2013 та 2007 рр., втім, 75-100% доходу – в 2013 р. 9%, в 2007 р. 18% респондентів [1].

За соціологічними даними, в Західній і Північній Європі «сіримими» схемами платять, як правило, за додаткову роботу, у Південній та Східній Європі таким чином може сплачуватися і регулярна зарплата. Вищенаведене свідчить про те, що тіньова оплата праці, також має місце в країнах ЄС, де, в порівнянні з Україною, діють значно більш оптимальні податкові умови та суттєво вищою є податкова дисципліна; вона виявляється не тільки і не стільки наслідком надмірного податкового навантаження, але також має ще й інше підґрунтя, в тому числі, отримання надприбутків.

В Україні тіньові процеси у сфері виплати заробітної плати набули особливого поширення, тому і питання виявлення шляхів щодо її легалізації сьогодні є особливо актуальними. Втім, згідно досліджень спостерігається суттєва відмінність між обсягами тінізації зарплат в Україні та країнах ЄС. Якщо по країнах ЄС має місце позитивна тенденція щодо зменшення частки незадекларованої праці, то в Україні в зазначеній сфері ситуація лише погіршується.

Станом на 2014 р., за оцінками Федерації професійних спілок України, обсяг тіньових зарплат збільшився до колосальної суми у 200 млрд. грн. За результатами опитування, проведеного Дослідницьким центром Міжнародного кадрового порталу hh.ua, переважна більшість (84%) офісних співробітників в Україні готові погодитися на неофіційну зарплату. Більш ніж четверта їх частина вважають «чорні» зарплати нормою українського ринку праці [2]. Тіньова зарплата або «зарплата у конвертах» стала однією із найбільш проблем сучасної економіки, у тому числі і ринку праці.

Вжиття заходів із протидії подальшому поширенню масштабів тінізації зарплат здійснювалось майже всіма урядами. Зазвичай декларувалися наміри щодо зниження рівня податкового навантаження на платників, намагалися вести боротьбу з тіньовими зарплатами із застосуванням адміністративних заходів (посиленням відповідальності за порушення трудового законодавства та допуск працівників до роботи без оформлення трудового договору, недотримання мінімальних державних гарантій в оплаті праці), втім чи не найбільш проблематичним залишається створення механізму економічної зацікавленості платників податків в легалізації зарплат, хоча, у вітчизняних реаліях це, мабуть, і є найбільш ефективним способом виведення зарплат з тіні. Вирішення проблеми виплати зарплат за тіньовими схемами виключно репресивними методами неможливе.

Недоліками існуючих на сьогодні пропозицій та ініціатив є те, що вони спрямовані не на вирішення самої проблеми, а на подолання її

наслідків. Саме до такого висновку приводить аналіз витоків проблеми. Адже її суть полягає не тільки і не стільки в масових зловживаннях підприємців, скільки в тому, що зазначена проблема є лише зовнішнім проявом глибоких системних дисбалансів не тільки вітчизняної податкової системи, а й економіки країни в цілому. Звідси і проблема «тіньових зарплат» не може вирішуватися окремо від інших соціально-економічних проблем, що представляють з нею єдине ціле.

Детінізація доходів населення повинна стати одним із напрямів економічної політики держави, причому останньою має бути передбачено використання саме стимулюючих інструментів впливу на зазначені процеси. В переліку першочергових заходів залишається необхідність вдосконалення податкової політики, зокрема, шляхом скорочення ставок ЄСВ в частині нарахувань з одночасним продовженням реформи пенсійної системи, яка забезпечила б тісніший зв'язок між розмірами відрахувань і майбутньою пенсією, поступового перенесення податкового навантаження зі сплати ЄСВ з роботодавців на найманих працівників. З огляду на обмеженість ресурсної бази Пенсійної фонду, скорочення ставок ЄСВ в частині нарахувань має здійснюватись за умови вжиття додаткових заходів, а саме перегляду підходів до нарахування виплат пенсій пільговим категоріям населення, а з часом і поступового підвищення пенсійного віку.

Список використаних джерел:

1. Special Eurobarometer 402 «Undeclared work in the European Union». European Commission Report. March 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_402_en.pdf
2. Дані опитування, проведеного Дослідницьким центром Міжнародного кадрового порталу hh.ua в жовтні 2014 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hh.ua/article/15640>